

МУЗИЧНА ФОЛЬКЛОРИСТИКА

Олена Дудар

ВЕСІЛЬНІ ЛАДКАНКИ ПІВДЕННО-СХІДНОЇ ВОЛИНИ (СЛІДАМИ ЕКСПЕДИЦІЙНИХ ЗАПИСІВ)

У статті зроблена спроба комплексного аналізу весільних ладканок, зафіксованих упродовж 2005-2007 рр. в селах Хмельницької області, які входять до складу Південно-Східної Волині, та охарактеризовані дві групи найдавніших наспівів в означуваному терені.

Ключові слова: весільні ладканки, Південно-Східна Волинь, фольклорні експедиції, ладозвукоряд, ритмічна форма, мелодична парадигма.

Дослідження регіональних особливостей музичного фольклору на даний час заслуговують пильної уваги в українському народознавстві. Цікавою з даної точки зору є територія Хмельницької області, яка розділена між двома етнографічними регіонами: Поділлям та Південно-Східною Волиню. Північна частина області ще в XV – першій половині XVI ст. мала приналежність до Волинської землі (на той час Великого князівства Литовського), південна – до Поділля. Кордон між Волинською землею та Подільським воєводством починався недалеко від впадіння в р.Збруч річки Медведівки, між подільським містечком Тарнорудою та суходолом до Бужка, потім по Бужку і далі суходолом. Цей кордон проіснував кілька століть і майже без змін пізніше застосовувався як кордон між Подільською та Волинською губерніями аж до початку 20-х рр. XX ст. [1, 12].

У пам'яті мешканців Південно-Східної Волині до нашого часу збереглися календарно-обрядові та родинно-обрядові пісні. Найбільш «законсервованим» виявився весільний обряд та обрядові пісні-ладканки, що його супроводжують. Весільний обряд з означеного регіону привертав увагу дослідників різних поколінь: С.Руданського, П.Чубинського, М.Неказать, О.Струтинського, М.Шубравської, Л.Єфремової та ін., але з меншим акцентом на етномузикознавчу проблематику.

Мета статті – виявити регіональні особливості весільних ладканок Південно-Східної Волині на основі матеріалу, записаного нами у фольклорних експедиціях селами Клубівка Ізяславського, Лазучин Теофіпольського, Кузьмин Красилівського районів Хмельницької області упродовж 2005-2007 рр.

Характеризуючи стан народнопісенної культури регіону, зазначимо, що автохтонний фольклор зазнав впливу радіо, кіно, телебачення, звукозаписувальної апаратури, які звужують автентичне і розширюють його вторинне функціонування. Діяльність співочих колективів, що діють при клубах, обмежується виконанням ліричних та жартівливих пісень, пісень із фольклорних збірників. Попри сказане зазначимо, що в обстежуваних селах трапляються талановиті виконавиці, які зберігають у пам'яті традиційні пісні і охоче співають їх.

Найбільшу групу родинно-обрядової пісенності волинян становлять традиційні весільні пісні (ладканки). Народне весілля – цілісне драматичне дійство, кожен з учасників якого виконує призначену йому роль. Події весільного обряду чергуються у строгій послідовності і підпорядковані «лейтмотивові» переходу молодої пари у новий статус. Тому, перебуваючи у фольклорних експедиціях, ми записували ладканки в контексті обрядовості, розвитку весільної драматургії. Записи яскраво свідчать про те, що весільний обряд зберіг чимало архаїчних елементів, які не зазнали впливу часу. У пам'яті виконавиць найбільше збережено пісні, пов'язані з обрядами випікання короваю, розплітання коси, приготування гільця, плетення вінка. Найбільшу групу пісень складають ті, що виконують «режисерську» функцію (тобто скеровують зміну весільних мізансцен, супроводжують весільні «переходи» тощо). Велику за чисельністю групу складають пісні, виконувані за столом, включаючи так звані «передирки» між хорами, у зв'язку з ритуалом посагу молодої, а також понеділкові святкування. Найменша група пісень пов'язана з ритуалами заручин, запросин на весілля. Також на весіллі мають місце жартівливі пісні та вівати. Це насамперед пов'язано із нівеляцією традиційної обрядової культури під впливом сучасних урбанізаційних процесів, які властиві суспільному життю, а також із репатріархалізацією сучасного сімейного укладу, що доволі багато втратив табуїзованих елементів. Все це й привело до мікроуніфікації сучасного волинського весілля.

В селах, у яких фіксувався народнопісенний репертуар, згадували про неодмінний атрибут весілля – духовий оркестр. Таким чином, нівелюється традиційне інструментальне виконання, змінюючись західними впливами європейської музичної культури.

Перш ніж дати систематизовану типологічну характеристику волинських весільних ладканок, звернемо увагу на найбільш уживані в них засоби поетики.

Вона багата на епітети, як тавтологічні (солодкий мед, білі берези), так і роз'яснювальні (рідна матінка, далекая доріженька, бистра річка, мурована хата, русява косонька, холодная водиця). Найпопулярнішим поетичним прийомом є пестлива лексика. Наведемо лише деякі приклади: матінка, коровайнички, батенько, братчик, дружбонько, гиленько, віконця, доріжки, горішки, серденько, зелененько, подвір'ячко, щіточка, стільчик, виноградочку, зіронька тощо.

Велику кількість у цих піснях становлять епітети-метафори та власне метафори, що означає вживання виразу чи слова в переносному значенні (під регоче, під закипається, кашою запахасться, битая доріженька, неповні відра брала, слізеньками допивала).

Гіпербола – стилістична фігура, що перебільшує певну ознаку для посилення виразності мови, також зустрічається серед засобів поетики волинської весільної пісенності: ми для вас вола вбили; цілого вола з'їли; сім літ не вмивався, не йде нас багато, но триста і ше трое, на подвір'ячко твоє; позолочена призьба, сяде боярів триста; рости короваю ширший від Дунаю, а вищий від хлопа, а краший від злота; в нас верби грушки родять; плаває човен по росі.

Ще одним засобом підсилення виразності художньої мови у весільних піснях досліджуваного регіону є синекдоха, заснована на кількісному зіставленні предметів. Інверсії, що змінюють звичайний порядок слів у реченні з метою виділення тих чи тих його членів, також часто зустрічаються в аналізованих піснях. Особливістю поетики ладканок є психологічний паралелізм, який підсилює драматизм почуттів.

Не поодиноким явищем є пісенні структури регулярних послідовностей, що фіксують випадки часової, просторової та числової стабільності. Одним із композиційних прийомів весільної пісенності є перелік за сімейною ієрархією, використовуваний для досягнення емоційного насичення творів.

У весільній пісенності часто вживаються й образи-символи. Поетика волинської весільної пісенності оперує традиційними образами-символами рослинного світу. З-поміж них – рожа як символ краси, веселощів: «Не йди, сестрице, замуж, бо й рожа зацвітає». Барвінок, який є символом шлюбу; калина, яка є символом краси, цнотливості та кохання, вишня, черешня, виноград, сосна.

Часто у волинських весільних піснях зустрічаються символи світу тварин. Серед них голуби (пара голубів), що символізують вірне кохання, зозуля – символ суму; соловей – символ радощів, молодості та веселощів, улюбленець дівчат; сокіл, який символізує нареченого; орла, гусака, гуски, гусей.

Символічними є й небесні світила: сонце як головний двигун і джерело усього життя на землі; місяць, зорі, вода як окрема стихія, також часто зустрічається в іпостасі хмар, дощу, власне води, криниці, Дунаю.

З точки зору ритміки весільні ладканки Південно-Східної Волині можна поділити на дві групи: перша опирається на 6-8 складову структуру нецезурованого вірша «А де ж тая дівка?», «Благослови, Боже», «Ой дай, мати, стільця», «Роди, Боже, гречку»; друга базується на цезурованому вірші структури (5+3), (5+4): «Мати Галюню родила», «Ой пливе човен по росі». Спільними особливостями двох груп є їх загальне поширення, емблемність, міцний зв'язок з обрядом.

Ф.Колесса, характеризуючи весільні пісні, зауважував: «Взагалі ж мелодія весільного ладкання нелегко вкладається в музичні такти, відзначається речитативним відтінком та допускає значну свободу ритміки: вона розтяжима і дається пристосувати до імпровізації у формі нерівномірних строф-тирад з більшим та меншим числом віршів...» [3, 378].

Перша група весільних ладканок побудована на нерівноскладовій ритмічній структурі шестискладового вірша. Даний тип характеризується відносною стабільністю віршових рядків, а їх збільшення відбувається за рахунок появи аплікаційних елементів (сполучників, вигуків). Така версифікаційна змінність властива розвитку строфічної будови весільних пісень в цілому. Ця група пісень має сталу композиційну будову, віршовий ряд і має ознаки паратактичності. Лад – іонійський пентахорд.

Ряд пісень, яким відповідає один мелодичний тип, Ф.Колесса називав груповими, аргументуючи сказане таким чином: «Скрізь на українській етнографічній території... найстарші пісенні групи визначаються своїми окремими мелодіями... Це колядки, гаївки-веснянки, весільні та обжинкові... Хоча би ми й не знали тексту обрядової пісні, та за її характерною мелодією можемо без помилки вказати ту групу, до якої вона належить...» [3, 369-370]. До групових віднесемо й весільні ладканки Південно-Східної Волині.

На основі ладканок першої групи можна вивести 2 мелотипи.

Мелотип А («Що то там за село?», «Ламайте калину»). Розвиток мелодичної лінії починається низхідною інтонацією від 5 ступеня до 2-го.

$$5^4 2^3 3^2 / 5^3 4 3 1 / 3 5^2 4 3 1 / 1 4^2 3 5^2 / 5 4 3 2 1^2 //$$

Розглянемо завершальні каданси волинських ладканок, «...оскільки, – за визначенням Ф.Колесси, – саме в кадансах найвиразніше виявляються їх (народних мелодій. – О.Д.) подібності та характерні риси композиційної схеми» [3, 29]. У весільних ладканках Південно-Східної Волині закінчення окремих частин періоду спадають, переважно, до кінцевого нижнього устою. А найуживаніші закінчення – низхідна інтонація до 1-го ступеня.

с.Кузьмин Красилівського р-ну

А де ж та - я дів - ка, а де ж та - я дів - ка.

шо й ба - жа - ла він - ка? Пі - діт у - ве - ді - те,
на сті-лець по- са- ді- те,

на сті-лець, по - са - ді - те, ру-су ко-су роз - пле - ті - те.

МУЗИЧНА ФОЛЬКЛОРИСТИКА

(Подібний мелотип (незначна різниця помітна у мелодичному контурі, ладовому забарвленні) є найуживанішим на Поділлі: 3⁵43²/5⁴3¹/3535²3¹/3⁵43⁴5²/5²43¹ 21²//)[4, 8]. За своєю функціо-

нальністю, змістом вони споріднені з обрядовими весільними піснями не тільки Поділля, а й з весільними піснями інших регіонів України.

Мелотип Б («Прошу, брате, до хати», «Ой стану я на риночку»). З тривіршовою строфою, в основі ритмічної форми лежить семискладник. Характеризується початком мелодичного контуру від 1 ст., завершальною каденцією з низхідною інтонацією від 3-го до 1-го ст. За амбітусом охоплює іонійський тетрахорд.

132432²/13²4321/343²21²//

с. Клубівка Ізяславського р-ну

Про - шу, бра-те, до ха - ти, про - шу, бра-те, до ха - ти,
кі - соць - ки роз - плі - - - та - т...

(Також маємо майже ідентичний мелотип з Поділля 132432²/3²14321/343²21²//)[4, 9].

Перша група ладканок має типову рису – повторення першого рядка, тобто присутні експозиційні повтори. Таке явище є фактором настройки весільного «хору», має роль підказки. Часто трапляється заспів зооморфного змісту, який не пов'язаний зі змістом подальшого тексту пісні і складається зі смислової формули «А з руточки дві квіточки». Це так звані «передладканки», в яких, на думку А.Іваницького, збережено колишню пантеїстичну підоснову [2, 39].

Друга група весільних ладканок із відчленуванням другого сегмента. (Наприклад «Ой пливе човен по росі»). Базується на чотиривіршовій строфі, яка складається переважно з двоколінних восьми-, дев'ятискладових віршів із цезурою після 5-го складу. Серед ладканок другої групи чітко виокремлюється мелотип В. Ладовою моделлю є іонійський пентахорд з субсекундою і приставним верхнім звуком. Початок мелодичного контуру від 5 ст., для завершальної каденції характерний низхідний рух від 3-го до 1-го ступеня.

5³65/5²3/5³43/2VI#1// 3²4²5/ 54321/345321²//

с.Лазучин Теофіпольського р-ну

Ой пли-ве чо-веп з по ро - сі, пла-че Га-лю-ня по ко - сі.
Ой ко - со мо - я, ой ро - со мо - я, тиж з ми - не кра - су - зня - л...

(На Поділлі - 35²65/ 543/ 5²653/ 21²// 4345/54321/234321²//)[4, 9].

Голоси виконавців весільних пісень за тембровими ознаками укладаються в теситуру народного альта. Для виконавців з таким голосом характерний міцний, добре опертий, сильний звук, густий тембр, використання грудного регістру, з переходом на мікст у верхніх звуках діапазону.

Отже, весільні ладканки Південно-Східної Волині за структурою поділяються на дві групи: з 6-8-складовим нецезурованим віршем та цезурованим віршем структури (5+3), (5+4). Можна з повним правом констатувати, що основу ладканок Південно-Східної Волині становлять мелодичні парадигми (мелотипи), характерними рисами яких є певні інтонаційні ходи, сталі кадансові звороти. У той самий час вони мають нахил до варіабельності, адже відзначаються нерівноскладовою силабічною будовою, що впливає на структуру в цілому. Їхня наявність пояснюється сформованим модусом мислення досліджуваного середовища.

Ладканкам Південно-Східної Волині властиві мелодії невеликого обсягу в межах іонійського пентахорда з кінцевим тоном, переважно на 1-му ступені. Розширення амбітуса відбувається шляхом додавання нижньої секунди.

Весільній пісенності досліджуваного регіону властивий монодичний спів (унісонний), що склався в одноступінчастій музиці і є однією з ранніх форм. У переважній більшості ладканок простежується тенденція до чіткого відчуття кінцевого нижнього тону – головної ознаки модального мислення.

Весільні ладканки Південно-Східної Волині стабільно функціонують, зберігають сталий каркас та формотворчі елементи. Завдяки гомогенному началу, субстрату стабільної інформації пласт весільної обрядовості, як підтвердилося, зазнав найменших змін.

ЛІТЕРАТУРА

1. Трубочанінов С.В. Історія Поділля та Південно-Східної Волині. Книга 2. – Кам'янець-Подільський: Центр Поділлязнавства, 1994.
2. Іваницький А.І. Генезис двох типів весільних ладкань // Парадигматика фольклору. Ювілейний збірник з нагоди 70-річчя від дня народження доктора мистецтвознавства, професора Софії Йосипівни Грици. – Київ-Тернопіль: Астон, 2002. – С.36-48.
3. Колеса Ф.М. Музикознавчі праці / Підгот. до друку С.Й.Грица. – К.: Наукова думка, 1970.
4. Дудар О.О. Музичний фольклор Хмельницького Поділля (етномузикологічний та етносоціологічний аспекти дослідження): Автореф. дис... канд. мист.: 17.00.03 / НАНУ ІМФЕ. – К., 2007.

Olena Dudar

WEDDING SONGS (LADKANKI) OF THOUTH-EASTERN VOLIN' (ACCORDING TO MATERIALS OF EXPEDITIONS NOTATIONS)

The publication tells about modern exploration of wedding songs (ladkanki), in particular, it considers songs, recorded during folklore expeditions in Thouth-Eastern Volin' (Khmelnytsky region) 2005 through 2007. In its also determined two groups of wedding songs, as the most leading in region.

Key words: wedding songs (ladkanki), Thouth-Eastern Volin', folklore expeditions, tone shoal, rhythmical form, tone paradigm.

Віталій Охманюк

ФОЛЬКЛОРНА СПАДЩИНА ЛЕСІ УКРАЇНКИ

У статті висвітлюється вагомий внесок Лесі Українки у фольклористику, розкриваються світові невичерпні багатства народної пісні, народної мови.

Ключові слова: народна пісня, національна культура, експедиція, обряд.

Українська народна поезія з найдавніших часів була одним з найважливіших чинників у розвитку української національної культури. Неоціненні скарби українського фольклору стали основою українського національного відродження.